

LA NOVA EDICIÓ DE LES OBRES DE RAMON LLULL (1990-2014): BALANÇ D'UNA EXPERIÈNCIA INNOVADORA EN L'EDICIÓ DE TEXTOS

Joan SANTANACH
Universitat de Barcelona
Albert SOLER
Universitat de Barcelona

L'inici de la publicació de la «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» (NEORL) es va produir en un moment (1990) en què ja es disposava d'un corpus de textos antics en català, lul·lians i d'altra naturalesa, prou considerable. Per entendre els seus plantejaments editorials, val la pena tenir en compte breument els antecedents immediats de la col·lecció.

En primer lloc, la tasca de les «Obres de Ramon Llull» (ORL), que va iniciar el 1906, a Mallorca, la Comissió Editora Lul·liana, amb una voluntat expressa de fer accessible els textos originals d'un Ramon Llull que anés més enllà de la llegenda o de la visió romàntica esbiaixada que n'havia difós la Renaixença. Els promotors de la col·lecció, i especialment el seu màxim responsable intel·lectual en aquell moment, Mateu Obrador, eren força conscients que la seva era una edició d'urgència i no una edició crítica pròpiament dita; i, malgrat tot, entre 1906 i 1951, van aparèixer 21 volums d'obres que han permès llegir els principals títols de l'obra catalana de Ramon: per exemple, el *Llibre de contemplació*, l'*Arbre de ciència*, el *Blaquerna* o els *Proverbis de Ramon*; quatre obres que o bé eren inèdites o bé només eren disponibles en edicions anteriors al segle XIX o fragmentàries. Les ORL duïen a terme una transcripció fidel del testimoni base, per bé que corregint-ne els errors detectats i aplicant-hi uns criteris de transcripció que en facilitessin la lectura —desenvolupament d'abreviatures, lleu accentuació i puntuació mesurada. També s'assumia tàcitament que, per tal d'agilitar la publicació dels volums, la localització d'un testimoni antic i presumptament fiable d'una obra estalviava la consulta sistemàtica de la resta de la seva tradició textual. Les ORL es deuen, en gran part, a l'abnegació i la laboriositat de mossèn Salvador Galmés, que va tenir cura de 17 dels 21 volums.

La NEORL és també deutora de les edicions lul·lianes publicades a «Els Nostres Clàssics» de l'Editorial Barcino. L'evolució en els criteris d'edició de la col·lecció, iniciada el 1925 i que actualment consta d'uns cent setanta toms, es pot resseguir en els títols lul·lians publicats al llarg de les diverses etapes. Prenguem, com a mostra, el primer i el darrer. El volum de *Poesies*, del 1925, a cura de Ramon d'Alòs-Moner, es presenta orto-

gràficament regularitzat i, per a l'establiment dels poemes, els més extensos recollits només parcialment, es parteix d'un manuscrit base contrastat amb un segon còdex, i pràcticament es prescindeix de la resta de testimonis existents; si és possible, a més, s'aprofiten les edicions prèvies de les ORL. En contrast, el *Llibre d'amic e amat*, publicat el 1995 per Albert Soler, és una edició crítica que té en compte la totalitat de la tradició manuscrita medieval en quatre llengües (català, occità, francès i llatí) i tres edicions de l'opuscle místic fetes en llatí i en català al segle XVI (dues en llatí i una en català).

La NEORL té també com a referent la sèrie «Raimundi Lulli Opera Latina» (ROL), que es publica des de 1957 al Raimundus-Lullus-Institut, de la Universitat de Friburg de Brisgòvia, dins el prestigiós «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», i que ja ha publicat 35 volums.

Tenint, doncs, en compte les edicions existents i l'experiència editorial acumulada, la NEORL es va plantejar la conveniència d'impulsar edicions crítiques amb el màxim grau d'exigència filològica des d'una concepció de la crítica textual homologable i posada al dia. El Patronat Ramon Llull, editor de la NEORL, és fruit d'un acord signat el maig de 1985 entre el Govern de les Illes Balears, la Generalitat de Catalunya i la Generalitat Valenciana; a la pràctica el govern valencià no ha arribat mai a participar en l'empresa. Des de ja fa uns anys, la col·lecció és fruit del patrocini conjunt de l'Institut d'Estudis Balearics i de la Institució de les Lletres Catalanes.

El 2014, la NEORL ha arribat al volum XIII; els tretze volums actuals contenen divuit obres lul·lianes —i dues de pseudolul·lianes, que figuren a l'apèndix de dos toms. D'aquestes divuit, cinc eren completament inèdites en la seva versió catalana: el *Llibre de virtuts e de pecats* (NEORL I), el *Llibre dels articles de la fe* i el *Llibre què deu hom creure de Déu* (NEORL III), la *Lògica nova* (NEORL IV) i els *Començaments de filosofia* (NEORL VI). Hores d'ara, ja només queden dues obres catalanes de Ramon Llull que no hagin estat mai impreses, el *De quadratura e triangulatura de cercle* i l'*Art de solre e fer qüestions*, de dimensions considerables; es treballa en l'edició de totes dues, que veuran la llum en els propers anys.

Tres altres volums de la col·lecció han posat a disposició dels lectors edicions solvents en substitució d'edicions greument deficientes i que transmetien un text deturpat: el primer és un títol tan rellevant i tan difós com el *Llibre del gentil* (NEORL II); és també el cas del *Llibre de l'és de Déu*, del *Llibre de coneixença de Déu*, del *Llibre de Déu* (NEORL IX), i del *Llibre d'intenció* (NEORL XII). Actualment es treballa per oferir un text crític fiable d'obres com els *Mil proverbis*, la *Medicina de pecat* o l'*Aplicació de l'Art general*.

Als sis volums restants hom ha dut a terme edicions de gran valor filològic, que han aportat coneixements rellevants dels procediments de composició, traducció i difusió dels textos lul·lians i del comportament de les diverses tradicions manuscrites i impreses: els *Començaments de medicina* i el *Tractat d'astronomia* (NEORL V), la *Doctrina pueril* (NEORL VII), el *Romanç d'Evast e Blaquerna* (NEORL VIII), el *Llibre de meravelles* (NEORL X i XIII), i les *Hores de nostra dona santa Maria* i el *Desconhort de Nostra Dona* (NEORL XI).

A la NEORL, el text establert és fruit d'una anàlisi minuciosa de tota la tradició manuscrita i impresa —inclosa l'escripta en llengües diferents de la catalana— i de les relaci-

ons de parentiu entre els testimonis del conjunt d'aquesta tradició. La transcripció del manuscrit base es fa amb la màxima fidelitat, i els criteris que s'hi empen són més mesuradament intervencionistes que, per exemple, els d'«Els Nostres Clàssics».¹

La presa en consideració de la tradició no catalana de les obres editades és una de les innovacions metodològiques més destacables de la NEORL. Això fa, en conseqüència, que l'establiment dels textos es basi en aparats crítics plurilingües. Ja des del primer volum de la sèrie, el *Llibre de virtuts e de pecats*, aparegut l'any 1990 a cura de Fernando Domínguez, es té molt present la versió llatina de l'obra a l'hora de corregir el text de l'únic manuscrit català conservat, que era inèdit fins aquell moment. De vegades, fins i tot, la utilització de la tradició plurilingüe ha facilitat la reconstrucció de passatges no conservats en els manuscrits catalans, com es va haver de fer en el *Llibre del gentil*, imprès l'any 1993 a cura d'Anthony Bonner, en què el recurs a les versions espanyola i llatina no sols va ajudar en l'edició de nombrosos passatges, sinó que va permetre igualment recuperar un fragment important del colofó. Un cas similar, per bé que de més abast, és el del vuitè volum de la sèrie, el *Romanç d'Evast e Blaquerna*, editat pels dos autors que signem aquestes pàgines. En l'edició de l'obra es va haver de reconstruir el text dels quatre primers capítols, i d'un extens passatge, entre el cinquè i el sisè, perquè l'únic manuscrit medieval complet que n'ha arribat és acèfal. La reconstrucció es va dur a terme a partir de les versions francesa i llatina, i del text català, però lingüísticament modernitzat i amb tendència a l'amplificació, de l'edició valenciana de 1521.

D'altra banda, ha estat l'atenció al conjunt de la tradició textual de les obres que ha permès revelar aspectes interessants de la seva transmissió, com ara el fet que el mateix Llull, en impulsar la circulació europea de dos llibres com el *Blaquerna* i la *Doctrina pueril*, no ho va fer a partir de l'original català, sinó de la versió occitana. En la tradició d'aquestes dues obres, per tant, les traduccions francesa i llatina deriven d'un original occità.² En relació amb aquests dos títols, s'ha de remarcar així mateix que les observacions ecdòtiques i codicològiques han afavorit que es poguessin atribuir a Llull un parell de capítols, un per a cadascun dels llibres, relacionats amb les tradicions occitanes corresponents, que fins llavors havien estat considerats apòcrifs per la crítica.

Les solucions d'edició adoptades en volums de la NEORL evidencien la utilitat de tenir presents els modes de producció i de difusió dels textos desenvolupats per Llull. Es tracta de processos sovint singulars, adaptats a les circumstàncies i condicionats sempre per la finalitat missionera i reformadora que constituïa l'objecte principal de tota l'activitat del beat Ramon. De la mateixa manera que les seves opcions formals, literàries i, fins i tot, lingüístiques, responen a aquesta finalitat apologetica, l'adopció d'unes determinades solucions gràfiques —la tria d'una *scripta*— o l'elecció d'uns formats libraris concrets en elaborar els còdexs, s'han de tenir presents quan se n'estableix el text crític. I també, és clar, quan s'analitza la intencionalitat amb què Llull va compondre les obres que transmeten els còdexs. No en va, es tracta d'aspectes útils per dotar de significat

1. Per als criteris d'edició i transcripció de la NEORL, vegeu l'extracte que se'n pot consultar a la web del Patronat Ramon Llull <www.patronatramonllull.org>.

2. En la tradició llatina del *Blaquerna*, sols la traducció del *Llibre d'amic e amat* prové d'un original occità.

aquestes obres, amb els quals Llull cercava condicionar la percepció que els lectors n'havien de tenir.

No es tracta pas de reproduir els textos de Llull tal com ell els va concebre —si més no, no es tracta de reproduir-ne el format codicològic amb què va voler que circulessin—, sinó de poder identificar de quina manera pretenia guiar amb aquests aspectes relatius a la materialitat dels textos i al format dels manuscrits la lectura de les obres. Això, al seu torn, ha d'afavorir la identificació de les modificacions de què van ser objecte els seus llibres, introduïdes per lectors i copistes posteriors. És a dir, els canvis incorporats per la transmissió aliena al control que el beat hi havia exercit en vida.

Des d'aquest punt de vista, el fet que la formació de Llull fos autodidacta i que la seva acció com a escriptor tendís a crear uns procediments de composició, traducció i difusió autònoms i singulars en el seu context, són aspectes primordials, que s'han de tenir ben present en editar-ne les obres. La riquesa i la diversitat lingüística pròpia de la tradició textual conservada de les obres de Llull és així mateix un aspecte que no s'ha de menysprear. És generalment assumit que la datació tardana d'un manuscrit no ha d'implacar necessàriament que contingui lliçons textuais de poc valor o prescindibles. Menys habitual és, en canvi, aprofitar versions escrites en altres llengües dels textos que s'editen, amb l'excepció de consultes motivades per passatges concrets o que el text en l'altra llengua en sigui l'original —fins i tot en aquest cas, però, es tendeix a fer-ne un ús limitat. Les traduccions, com altres adaptacions textuais en què el grau d'intervenció va més enllà de la simple operació de còpia, formen part del que s'ha qualificat, en termes ecdòtics, de tradició indirecta. En el cas de Llull, també aquests paràmetres s'han de replantejar. Hem constatat que hi ha versions en altres llengües, com la ja esmentada traducció espanyola del *Llibre del gentil*, que transmeten lliçons preferibles a les dels testimonis catalans conservats. Així mateix, n'hi ha d'especialment útils a l'hora de recuperar i restituir passatges perduts en la tradició més immediata.

Si aquest fet es produeix amb versions en què no ens consta que Llull intervingués en absolut, encara amb més raó caldrà tenir en compte les traduccions que el mateix Llull va impulsar. Que el beat hi intervingués, o que les encarregués, no significa que en controlés el resultat final ni que hi localitzés i corregís errors de traducció. Ben al contrari, ja que els trasllats produïts en vida de Llull sovint reporten errors fruit d'una mala comprensió de l'original. Malgrat aquesta manca de revisió, no se'ls pot negar l'autoritat que comporta el fet que Llull intervingués en la seva elaboració —mal que fos simplement per donar-hi l'impuls inicial—, i que després se'n servís per elaborar noves còpies de la versió i, fins i tot, per traduir de nou l'obra a altres llengües. Ens consta que va ser així en el cas de les traduccions occitanes de la *Doctrina pueril* i del *Blaquerna*, que van servir com a punt de partida per a les versions francesa i llatina d'aquestes obres. La proximitat de Ramon Llull amb aquestes traduccions posa de manifest la importància de dur a terme una anàlisi aprofundida de les tradicions plurilingües dels seus llibres.

Manejar el cabal immens d'informació relatiu a les obres de Ramon Llull no és una empresa fàcil, i menys encara a l'hora d'elaborar-ne edicions crítiques. El beat va escriure unes dues-centes seixanta obres, a les quals cal sumar-ne un nombre encara major d'apòcrifes i d'erròniament atribuïdes. Es conserva aproximadament un miler de manuscrits lul·lians disseminats per biblioteques europees i nord-americanes, i un nombre així

mateix remarcable d'edicions antigues. Tant manuscrits com edicions pertanyen a molt diverses tradicions lingüístiques. I no s'ha de perdre de vista que des de poc després de la mort del beat van començar a produir-se comentaris sobre la seva producció, que actualment, set segles més tard, s'han convertit en una quantitat ingent de literatura crítica que continua incrementant-se. Amb l'objectiu de controlar, visualitzar i fer consultable tota aquesta informació, des del Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona s'ha impulsat l'elaboració de la Base de Dades Ramon Llull <orbita.bib.ub.edu/llull>, creada per Anthony Bonner, director d'edició de la NEORL des de la seva fundació fins a 2008.

Entre novembre de 2015 i novembre de 2016, es commemorarà a les Illes i al Principat el VIIè centenari de la mort de Ramon Llull. En aquests dos anys, la NEORL, com a contribució, ha programat l'aparició de dos volums especialment significatius: el primer volum del magne *Llibre de contemplació* (NEORL XIV), editat per primer cop a partir del més antic dels manuscrits lul·lians conservats —datat a Mallorca el juliol de 1280—; i l'*Art demostrativa* (NEORL XV), conservada en un únic manuscrit no gaire posterior al que ara esmentàvem, copiat pel mateix escrivà, confrontat amb la versió llatina que Llull mateix en va fer fer i que va enviar al dux de Venècia el 1289 en un manuscrit encara existent. Es tracta de dues fites d'una empresa editorial que encara té molta feina a fer i que espera gaudir d'una llarga vida.